

ÚTMUTATÓ

az általános iskolai 5—8. osztályos történelmi diapozitívekhez

Magyar Diafilmgyártó Vállalat
Budapest, 1969.

Készült:
**AZ ORSZÁGOS
TANSZERGYÁRTÓ ÉS ÉRTÉKESÍTŐ VÁLLALAT**
Kutatási és Kísérleti Főosztályának irányításával

Írta:
SZEBENYI PÉTER

A képanyagot válogatta:
DERCSÉNYI BALÁZS és VLADÁR ERVIN

Lektorálta:
DR. EPERJESSY GÉZA

Szerkesztette:
BÉKÉS TAMÁSNE

U T M U T A T O

az általános iskolai 5-8. osztályos történelmi

diapozitívekhez

Az általános iskolák számára készült történelmi dia-
pozitív-sorozattal régen várt eszközt kapnak kézhez ked-
ves kollégáink. Az iskolai gyakorlatban már több évtize-
de sikerrel használjuk fel a különböző típusu diafilmeket.
A filmek ellen azonban jogos kifogások is merültek fel:
egyik-másik tulságosan hosszú ahhoz, hogy egy órán le le-
hessen vetíteni, a képek sorrendje nem illeszkedik a tan-
könyv anyagbeosztásához, és nehezen hozható szinkronba
a tanár sajátos órafelépítési terveivel. Ha a bemutatott a-
nyagot elemeztetni akarjuk a tanulókkal, és ezért hossza-
dalmasabban időzünk egy-egy képnél, a melegtől zsugoro-
dik. Ezek a nehézségek legkiválóbb kartársainkat már évek
óta arra ösztönzik, hogy a diafilmeket szétvagdossák, és a
tanításhoz szükséges kockákat diaposzitivékké alakítsák át.
Hasonló jelenségekről értesülhettünk más országok szaksaj-
tójából is. Így: annak ellenére, hogy rendelkezünk több -
a történelemtanításban a maga egészében is igen jól hasz-
nálható - diafilmmel (ezek elsősorban olyan filmek, ame-
lyek kerek összefüggő történetbe vannak ágyazva), a gya-
korlati szükséglet megfelelően válogatott diaposzitivek gyár-
tását követeli meg. A megjelent sorozat az első lépés en-
nek az igénynek a kielégítésére.

Mielőtt rátérnénk a diaposzitivek alkalmazási módszerei-
nek részletes ismertetésére - az utmutató tulajdonképpen tár-
gyára -, röviden vázolni kell, milyen elvek alapján történt
a képek válogatása.

A sorozat anyagának összeállításakor abból a meggon-
dolásból indultunk ki, hogy a vetítőapparatús mozgatóval

és beszerelésével járó nehézséget, egy-egy diakocka bemutatásáért a kollégák többsége nem szívesen vállalja. Amennyiben a tanítás nem szakteremben folyik (ami nálunk jelenleg még ritkán fordul elő), egy-egy órán csak egy-két képet bemutatni valóban nem gazdaságos eljárás. Ugyanakkor - a korszerű oktatási módszerek oldaláról tekintve a kérdést - az sem jó megoldás, ha egy-egy órán túl sok diakockát vetítünk. A modern metodika a szemléltetést nem az élőszt kiegészítő illusztrációnak, a tanári magyarázat "szolgálóleányának" tekinti, hanem az ismeretszerzés önálló forrásának: indukciós bázisnak. A diaposzitiveket is arra kell felhasználnunk, hogy segítségükkel megelevenítsük a multat. A rég volt idők képi eszközökkel jelenvalóvá tett valósága a tanulókra különösen erősen, szinte a közvetlen szemlélet erejével hat. Ezért az így nyújtott "képi történeteket" - a tanár irányításával - már az ötödikes tanulók is képesek önállóan elemezni, azokból a szükséges történelmi következtéseket levonni.

Eszerint a készletbe olyan alkotásokat kellett válogatni, amelyek alkalmasak a feldolgozásra: amennyire lehetett, korabeli ábrázolásokat, és nem portrékat, nem egyedi tárgyakat, hanem lehetőleg képben rögzített jeleneteket. Azt is figyelembe kellett venni, - ha a tanulókat a képekkel dolgoztatni akarjuk -, új tantervi anyagot is tárgyaló órákon 4-5, ismétlő-rendszerező órákon 8-10 diakockánál többet nem vetíthetünk. Végül a válogatásban az a teljesen praktikus szempont is közrejátszott, hogy az 5. és a 8. osztály rendelkezik viszonylag a legtöbb szemléltető eszközzel (olvasókönyv,

applikáció, tévé-adások, művészettörténeti diaposzitiv-sorozat, illetve pergőfilmek, magnószalagok, rádióadások, hanglemezek stb.). Ezért végülis a rendelkezésünkre álló 150 kockát a következőképpen osztottuk el:

- 5. osztály - 25 diaposzitiv
- 6. osztály - 50 diaposzitiv
- 7. osztály - 50 diaposzitiv
- 8. osztály - 25 diaposzitiv

Végül szeretnénk megjegyezni, hogy ha módszertani utmutatónk a diaposzitivek felhasználására számos ötletet is próbál adni, korántsem meríti ki az alkalmazási variációk teljes körét. Nem részletezi például, hogy milyen sokrétűen lehet hasznosítani a diaanyagot az ellenőrzés, az ismétlés, vagy az összefoglalások során. Az utmutató igyekszik gondolatokat ébreszteni, hangsúlyozza, hogy a diaposzitiveket a többi szemléltetőeszközzel összhangban az oktatási folyamat szerves részeként használjuk, de semmiképpen sem akarja megkötni a tanárok kezét. Feltételezi, hogy a diaposzitiveket mindenki saját elképzeléseinek megfelelően, legjobb metodikai meggyőződése szerint alkalmazza a mindennapi gyakorlatban!

I. Ötödik osztály

Diapozitív-sorozatunkat először a "Mit tudtak az ősemberek a környező világról?" c. anyagegység tanítása közben használhatjuk fel. A rajzok ugyanis részben ősember, részben ma is élő primitív népek alkotásai. Ezért elsősorban nem arról adnak hiteles képet, milyenek voltak külsőleg az őskorban élő emberek, hanem sokkal inkább arról, hogyan gondolkoztak, milyenek voltak "vallási hiedelmeik".

A témához készletünk a következő diakockákat tartalmazza:

1. Rajz a Lascaux-i barlangból.

A barlang egyik kutjában látható e kép, mely balszerencsés vadászjelenetet örökít meg. A rajz jobb oldalán egy rossz helyen megsebzett bölény látható, szarvával felökleli a már letiport és valószínűleg halott embert. A vadász alatt összetört fegyvere fekszik. A boton álló madár e férfi totemjelképe. A kép bal oldalán levő állat oroszlán.

2. Csatajelenet az Uwenat-hegységből. (Libia)

Barlangrajz. A Libiai-sivatagban talált rajzon csatajelenet látható: nyilazó harcosok, egymással szemben álló ellenfelek. A kép jobb oldalán ábrázolt szarvasbika jelentése, szerepe még nem tisztázott.

3. Szigonnyal futó férfiak.

Halászatra vagy vadászatra induló férfiak. Felszerelésük: szigony, tartalék szigonyhegyek kosár formájú kellékekben.

4. Maszkok. (Kamerun és Észak-Amerika)

A bal oldali afrikai táncmaszk, a jobb oldali fejre szerelhető harci indián maszk.

Ezenkívül felhasználhatjuk még az általános iskolai "Műalkotás-elemzés" sorozatból a "Bikát ábrázoló sziklarajz, Lascaux, i.e. 20-30 000" c. diakockát is.

Miközben az első (a fenti felsorolásban 1-es sorszámmal szereplő) diapozitívot levetítjük, hívjuk fel a tanulók figyelmét, milyen roppant távoli időkből készült a most bemutatott rajz. Ezzel elejét vehetjük az esetleges komolytalanlankodásoknak. Ezután engedjük, hogy részletesen elmondják, mit látnak a képen. Az elemzést megkönnyíti, hogy a tanulók hasonló ábrázolással már a tankönyvben és az applikációs sorozatban is találkoztak. A tanulóktól általában mégis csak annyit várhatunk: vegyék észre, hogy a rajz valamilyen módon az ősemberek vadászatához kapcsolódik.

Ugyanígy a 2. számú diapozitívról is csupán azt kell leolvasniuk: a szemben álló nyilazó emberek egymás ellen harcolnak. A 3. sz. kockából pedig kihámozniuk: a szigonnyal futó férfiak nyilván halászatra indulnak. A képolvasás várható nehézségeit kommentálva mondassuk el velük, hogy mennyivel tökéletesebben tud a ma embere rajzolni, mint az ősember.

Az első három diapozitív elsődleges elemzése után feltehetjük a kérdést: "Mi oka lehetett az embernek arra, hogy

barlangja falára képeket fessen?" Vetítsük le ismét az 1. számú kockát, majd olvastassuk el az osztállyal a tankönyv "Varázslatok" c. alegységének első bekezdését. A tanulók most már általánosságban képesek lesznek válaszolni a fel-tett kérdésre. A képen látható rajz megfejtése azonban még további elemzést kíván. Végül leszögezzük: az ősember azért rajzolta le a balszerencsés vadászatot, hogy ezzel elkerülhesse az újabb szerencsétlenségeket. Csakhogy azonnal felmerül az újabb probléma: Miért gondolta az ősember, hogy ha lerajzolja a balszerencsés vadászatot, ezzel elkerülheti az újabb szerencsétlenségeket? Válaszunkban valószínűleg a tanulók önállóan is utalni fognak arra, hogy az ősember különböző titokzatos szellemekben hitték. De ne elégedjünk meg ennyivel! Kérdezzünk tovább! Miért hitték a különböző szellemekben? A válaszadást a tankönyv 25. oldalán levő rajz segítheti. Az ábrázolásból ugyanis kitűnik, hogy az isteneket a félelem és a tudatlanság szülte. De miért féltek az emberek? - tehetjük fel az újabb kérdést. A 3. számú diakocka újravetítése közben figyeltessük meg, milyen kezdetleges eszközökkel szállt szembe az ősember a természet erőivel! A 2. számú kép ismételt bemutatásakor pedig azt próbáljuk észrevetetni, hogy - különösen az ősközösség felbomlásának időszakában - az embernek már nemcsak a természettől, hanem a többi embertől is félnie kellett.

Az óra következő szakaszában alkalmazzassuk a tanuló eddig szerzett ismereteit. A vetítógépbe helyezzük a művészettörténeti sorozatból kiemelt képet és kérdezzük meg: Ezt a bikát miért festette barlangja falára az ősember? Ha a válasz még mindig nehézségekbe ütközik, elemeztessük a tankönyv 24. oldalán található rajzot!

Befejezésül vetítsük le a 4. számú diakockát azzal a

kérdéssel: Miért készültek ezek az álarcok? A tanulók eddigi ismereteik – többek között az Iskolatelevízió első adása (A történelem forrásai) – alapján könnyen felelhetnek: a maszkokat varázslatok, vallási szertartások, táncok közben öltötték magukra azért, hogy elriasszák a rossz szellemeket, vagy lejátsszák a különböző varázsjeleneteket. Azok, akik ezeket a szertartásokat végezték, varázslók voltak.

A feldolgozás végén már a tanár állapítja meg: az órán megismert hiedelmekből és szertartásokból alakult ki később a vallás, a varázslókból pedig a papok csoportja.

Ha van még időnk, az osztályban szervezett csoportokat felszólíthatjuk, játsszanak le ők is egy varázsszertartást. A jelenet még jobban fog sikerülni, ha a következő óra elején kerítünk időt rá. Ebben az esetben a tanulók fantáziadus maszkokat is fognak készíteni a szerepléshez. Mindez kiválóan szolgálhatja a beilleszkedést a tanult korszak hangulati miliójébe, a szükséges ismeretek megszilárdítását és az esetleg rosszul, vagy pontatlanul megértett fogalmak felszínre jutását.

Miután feldolgoztuk az ötödik osztályos tankönyv 8. anyagegységét (Egyiptom a Nilus ajándéka), szánjunk egy külön órát Egyiptom lakóinak, a különböző rétegek életmódjának és a társadalom tagozódásának ismertetésére.

Készletünk ennek a témának a feldolgozásához a következő képeket tartalmazza:

5. A fáraó és felesége a Nilusvölgy ajándékaival.

A kép bal oldalán látható palota trónusán ül a fáraó és felesége. A jobb oldalon a folyó öntözte völgy ajándékait hozza két rabszolga.

6. Szántó paraszt és mezőgazdasági munkák (Théba)

A felső képen szántó paraszt, alatta a dus növényzet. Az alsó jeleneteken a következő témák vannak: legalul cséplés, termény megisztítása, felette bal oldalon egy rabszolgára megbüntetés, jobb oldalon teherszállító hajó, legfelül adózás.

7. Agyagművesség. (Théba)

Az agyagkitermeléstől a formázáson keresztül a diszitésig mutatja a mesterséget.

8. Bányászó rabszolgák. (Théba)

A bányászás, az elszállítás és az anyagfeldolgozás első lépései.

Ezenkívül felhasználhatjuk az általános iskolai földrajztanítás céljaira készült sorozatból az "Ósi öntözőmű" c. diapozitívét (7.osztályos anyag 35.kocka).

Bevezetésül éppen ezt a képet mutathatjuk be az osztálynak, miközben a tanulókat az öntözéses földművelésről beszélgetjük. A feleltetés végén ismét aláhuzzuk: Egyiptom a Nilus ajándéka volt. Csakhogy a folyó ezt az ajándékot nem ingyen adta! Egyiptom lakóinak alaposan meg kellett dolgozni érte. Levetítjük a 6. számú diakockát, és megkérdezzük: Mit láthatunk az első képen? A tanulók minden különösebb nehézség nélkül felismerik a szántás műveletét, arra azonban már a tanárnak kell felhívni a figyelmüket, hogy vegyék alaposan szemügyre az ekét, és képzeljék el, milyen nehéz lehetett dolgozni

ilyen kezdetleges szerszámokkal.

Ezután a diakocka legalján levő jelenetet kezdik nézegetni. Közöljük, hogy a favillával dolgozó parasz-
tok az állatok lába elé szórják a gabonát. Választ ke-
resve a "miértre", a gyermekek felfedezik, hogy az ó-
kori Egyiptomban állatokkal tapostatták-csépeltették ki
a kalászbokból a szemet. A gabona így meglehetősen sze-
metes lehetett, és ezért - ahogyan a kép bal oldalán
láthatjuk - tovább kellett tisztítani. Ha néhány marék
törekes, pelyvés buzát nyáron félreteszünk e célra, az
osztály ki is próbálhatja a tisztításnak a képen látható
ősi módszerét. Amikor eddig eljutottunk, kapcsoljuk ki
a vetítógépet, és kérdezzük meg: Milyen fontos mező-
gazdasági munkákat láttunk a képen? A vetésről a ta-
nulók az előző órán tanultak alapján önállóan is beszá-
molhatnak, az aratást viszont az applikációs készlet meg-
felelő figurájának felhasználásával mutassuk be.

Miután az egyiptomi parasztok életével megismerke-
dett az osztály, vetítsük le a 7. számú kockát. A tanu-
lók elmondják, hogy a képen kézműveseket láthatunk, a-
kik edényeket készítenek. (A kézművesség fogalmát már
korábban - az 5. anyagegység feldolgozása közben -
tisztáztuk.) E globális megállapítás után vegyük sorra -
lentől felfelé, balról jobbra - az egyes munkafolyamato-
kat: alul rabszolgák termelik ki az agyagot, mellettük
korbácsos felügyelő, középen az edények formálása, fe-
lül díszítése és festése folyik. Egyiptomban természetesen
nemcsak fazekasok, hanem másféle kézművesek is voltak
- mondjuk, és közben a parasztok fölé a vastáblára app-
likáljuk a kézműves figuráját is.

Ezután újra vetítjük a 6. számú kockát. Most a kép közepén levő hajóra irányítjuk a tanulók figyelmét. Kik készítették a hajót? Mit szállíthattak a hajón? – tesszük fel sorban a kérdéseket, visszautalva a kézművesekről és parasztokról tanultakra. Végül megkérdezzük: Kik eveztek a hajón? A korbácsot tartó alak segít a válaszadásban: a rabszolgák. Applikáljuk a csoportos rabszolga figurát a mágnes táblára.

Emlékeztessük a tanulókat az előző – az agyagművességet bemutató – képre. Ott mit csináltak a rabszolgák? Az agyagot bányászták! Máris levonhatjuk a következtetést: az egyiptomiak a legnehezebb munkákat rabszolgákkal végeztették. S hogyan bántak a rabokkal? A kérdésre hatásos és hiteles feleletet ad a 6. kockán látható jelenet: egy rabszolga megbotozása. Ezután bemutatjuk a 8. számú diapozitívet. Majd felolvassuk a következő részletet: "Éppen vége van a napi munkának, s a bányából előbujnak a bányász rabszolgák. Borzalmas látvány! Messziről nem is látszanak embereknek. Egész nap a szűk tárnákban négykézláb csusztak, másztak, s most, amikor előjönnek, még mindig úgy mozognak, mint a csuszó-mászók. Mesztelen bőrükre vastagon ráarakódott a fekete por és a mocsok. Testük, kezük, lábuk tele van sebekkel. Magukkal cipelik szerszámaikat: vasvégű csákányokat, véssőket és nehéz kalapácsokat. A gyerekek soványak, mint a pókok, és megbicsaklanak járás közben. Állandóan hunyorognak a nappali fényben. Ezekből a gyerekekből sohasem lesznek felnőttek. Egész napon át a szűk tárnákban csuszkálva, görnyedve hordják a kibányászott aranytartalmu köveket. Legfeljebb 1-2 évig bírják ezt a nehéz munkát, s aztán a halál megszabadítja gyötrelmes életüktől."

(Filla István: Régen volt, hogy is volt, Tankönyvkiadó, Bp. 1965. 41. lap).

A rabszolgák életéről festett képet két megjegyzéssel kell történelmileg hitelesebbé tenni. Az első: Egyiptomban sokkal többen voltak a parasztok és kézművesek, mint a rabszolgák, a második: a rabszolgák többsége ekkor még az előkelő urak háztartásában dolgozott, és ezeknek nem volt annyira súlyos a helyzetük.

Ezután foglaljuk össze a parasztságról, kézművesekről és rabszolgákról tanultakat. Vonassuk le a következtetést: a szegények és rabszolgák nehéz, veritékeny munkával varázsolták elő a termékeny iszapból a Nilus kincseit. Ekkor mutassuk be az 5. számú kockát! Beszéljünk a tanulókat a képen szemlélhető természeti bőségről, majd arról, hogy mindehhez a gazdagok munka nélkül jutottak. Befejezésül alkalmaztassuk a táblára a fáraót, a gazdagokat, a főpapot, a hadvezért, majd a tankönyv 31. oldalán levő didaktikus rajz segítségével rendeztessük megfelelő hierarchikus rendbe a vastáblán levő alakokat. Irassuk a vázlat mellé:

Az egyiptomi állam c. anyagegység tanításához több jól használható szemléltető eszközzel rendelkezünk. Feltétlenül érdemes megnézetni a témakörhöz készült TV-filmet, és az adás feldolgozása közben alkalmazni az applikációt. A diapozitíveket a kialakított fogalom ellenőrzésére és konkretizálására, a megszerzett ismeretek önálló alkalmaztatására vegyük igénybe. A diaképek sajátos értéke, hogy a korábban modern eszközökkel (TV, applikációs rajz) megjelenített multat a gyerekek most egykoru ábrázolásban láthatják. Ezért történelmi képzeletük korhűbbekké válnak. Ugyanakkor a hiteles korabeli művészi alkotások elemzése a legjobb terep a már megismert fogalmak önálló alkalmazásának gyakorlására is. Mindehhez a következő diakoc-kák állnak rendelkezésünkre:

9. Tutenkámen harca az ázsiaiakkal. (Kairó)

Harci szekéren nyilazó fáraó, mögötte rabszolgák, vele szemben az ellenség vert hada.

10. Gyalogos katonák és hajósok. (Kairó)

A felső sorban lándzsás, dárdás, pajzsos gyalogos sereg: a bal oldalon nubiaiak, jobb oldalon egyiptomiak. Az alsó kép folyami gályát mutat.

11. Rabszolgák és állatok összeírása. (Théba)

12. A fáraó a meghódítottakkal. (Kairó)

Jelképes ábrázolás: a nagy alak - a fáraó - hajánál

fogva tartja a meghódítottakat. A győztes fáraó ábrázolása.

Emeljük ki ezenkívül az 5. osztályos művészettörténeti sorozat 8. kockáját (Irnok szobor i.e. 2450. Színezett mészkő.)

Az elmondottakból kitűnik, hogy leghelyesebb, ha a felsorolt diaanyagot "Az egyiptomi állam" c. anyagegység feldolgozása után, vagy a következő óra elején vetítjük le.

Elsőnek a művészettörténeti sorozatból kölcsönvett irnok szobrot mutassuk be. Kérdezzük meg az egyik gyerektől, kit ábrázol a szobor. Majd azt, hogy milyen feladatai voltak Egyiptomban az irnokoknak.

Ezután a 11. kockát vetítsük. Mondassunk el a tanulókkal egy elképzelt történetet a domborművön ábrázolt jelenetről. Ebből kiindulva vessük fel az újabb problémát: mi történt, ha valaki megtagadta az engedelmességet, és nem volt hajlandó a kirótt adót beszedtetni? Válasz közben a tanulók feltétlenül szót ejtenek a katonaságról. Ekkor mutassuk be a 10. képet. Egy felszólított tanuló írja le a katonák fegyverzetét, és ismertesse, mi mindenre használták fel az egyiptomi hadsereget. A felelet közben - megfelelő pillanatban - vetítsük le a 9. kockát: a harcba induló fáraót. Kérdezzük meg: Kik ellen és miért harcoltak a fáraók? Végül: a 12. számú diapozitív jelképes ábrázolását fejtsük meg egy tanulóval. Ezt a nagyon kifejező képet akár az egyiptomi állam szimbólumának is tekinthetjük, s így jól használhatjuk a sokoldalúan kialakított fogalom megszilárdítására, rögzítésére. Az elemzésben legaktívabban részt vevő gyerekek, valamint a felszólított tanulók munkáját értékeljük érdemjeggyel is:

- . - . - . - . - . - . -

Az "Athén, a gazdasági élet központja" c. anyag-egység feldolgozásához a következő diaanyagot használhatjuk.

13. Agyagművesség és kereskedő

A felső képen a váza korongolása, festése és elszállítása (feltehetően az égetőbe) látható, középen Pallasz Athéne, aki többek között a mesterségek védő istennője is volt. Az alsó képen görög kereskedő hajón szállítja áruját.

14. Szántó-vető jelenet.

A kylix formájú (típus megjelölés) vázán kapálás, szántás és vetés látható.

15. Timár és fegyverkovács.

A felső képen a timár méretet vesz a vevőről, az alsó képen az izzó vasat dolgozza meg a kovács.

16. Bányászó rabszolgák.

Agyag kibányászása, felszállítása.

Emellett felhasználhatjuk a művészettörténeti készlet 31. számú kockáját is (Geometrikus, fekete és vörös alakos vázák.)

Élsőnek a 15. számú képet helyezzük a vetítógépbe. Irányítsuk a diakocka alsó képmezején ábrázolt jelenetre tanítványaink figyelmét. Mondassuk el, milyen munkát végez a rajzon látható kézműves. Soroltassuk fel a

műhelyben található szerszámokat. Ezek közül melyek készülhettek a képen látható műhelyben? Mi mindent készíthettek még a kovácsok?

A kovácsokon kívül milyen kézművesek dolgoztak az ókori Athénben? (Figyeltessük meg a képeken levő kézműipari termékeket: ruhákat, szöveteket, butorokat, agyagedényeket.) Kérdezzük meg: mit csinál a felső képen látható szandáلكészítő? Milyen szerszámmal végzi munkáját? Rajzoltassuk egyszerű vonalas rajzzal a táblára a cipésműhelyben levő butorokat. Végül tegyük fel a kérdést: Hová festette a görög mester az eddig elemzett képeket? A tanulók - különösen a felső rajz formájából - könnyen rájönnek, hogy az eddigi beszélgetés során görög vázarajzokkal ismerkedtek meg. S máris rátérhetünk a fazekasok életének munkájának bemutatására.

Levetítjük a 13. számú kockát, majd felszólítjuk az egyik tanulót, tudósítsa az osztályt, hogyan készült egy görög váza! Vegyük sorra a munkafolyamatokat: a korongolást, a festést, és az égetést. Majd próbáljunk különbséget tétetni az egyes alakok között. A gazdagok öltözetében ábrázolja a korabeli mester Pallasz Athénét, egyszerűbb ruhában a kézműveseket, és egészen másként a korongot forgató rabszolgát. Az ábrázolások különbözőségéből vonhatjuk le a következtetést: voltak kézművesek, akik ekkor már nem egyedül dolgoztak, hanem rabszolgákat és napszámosokat is fogadtak. Részösszefoglalásként olvastassuk el a tankönyv 56. oldalán "A kézművesek" c. alegységet, és huzassuk alá halványan ceruzával azoknak a személyeknek és dolgoknak a neveit, akikkel illetve amikkel a diaposzitiveken találkoztunk. (Kézművesek műhelyei, rabszolgák, napszámosok, kovácsok, kalapácsok, sisak, vasszerszámok, fogók, fűrészek, butorok, takácsok,

fonó- és szövőmesterek, szandálkészítők, fazekasipar, agyagedények, vázakészítők, vázafestők.)

Kapcsoljuk be újra a vetítőgépet. Kezdjük a görög kereskedőt ábrázoló domborművet elemeztetni. Hogyan haladt előre a folyókon a képen látható csónak? - tesszük fel a kérdést. Majd megállapítjuk, hogy a görögöknek nemcsak ilyen kisméretű - rabszolgák által vontatott - csónakjaik voltak, hanem nagyméretű hajók is. Bizonyítékul keressék meg a gyerekek a görög hajó rajzát a tankönyvben, és olvassák el "A kereskedők" c. részegység első bekezdését.

Ezután kérdezzük meg az osztályt: Mit szállít a képen látható kereskedő? A hordókban és a kép tetején levő korsókban is nyilvánvalóan olaj és bor van, a görög mezőgazdaság fő termékei és kiviteli cikkei. A tanulók eddigi ismereteit aktivizálva - a térképet is bekapcsolva a munkába - tisztázhatjuk, mi mindennel kereskedtek még a görögök. (Lásd: Filla István: Tanári kézikönyv az általános iskolai 5. és 6. osztályos történelem tanításához. Tankönyvkiadó, Bp. 1968. 127. oldalán található térképvázlatot!)

Virágzott a kézműipar, a kereskedelem - pezsgett az élet az athéni piacon. A tankönyv 57. lapjának rajza alapján a tanulók akár el is játszhatnak egy piaci jelenetet. De utána fordítsuk ismét komolyra a szót! Vetítsük le a 14. számú képet, amely jól érzékelteti a görög földművelő fárasztó, küzdelmes munkáját. Mondassuk el, hogyan, milyen eszközökkel folyt a görögöknél a földművelés. Hasonlíttassuk össze az ókori és a mai szerszámokat. Így válik érthetővé, mennyire nehéz munkát kellett a görög parasztnak végeznie ahhoz, hogy "pezsegjen az élet" az athéni piacon.

Lapoztassunk előre a tankönyv 64. oldalára, és beszéltesük a tanulókat a Rabszolgavásár c. didaktikus képről. A rajzból kitűnik, hogy a görög piacokon rabszolgákat is árultak. A gyerekek érzelmeire ható színes elbeszéléssel tegyük nyilvánvalóvá a rabszolgatartás embertelenségét.

A 16. diákép vetítésével indítsuk az óra összefoglalását. Rabszolgák agyagot bányásznak. Az agyag a fazekasműhelybe kerül. (13. kocka) Rabszolgák forgatják a korongot. Kézművesek diszítik a vázát. Kereskedők viszik messzi tájakra az athéni kézművesek termékeit. S ezek közül egyet-egyét ma ott láthatunk a muzeumok tárlóiban. (Ebben a pillanatban mutathatjuk be a művészettörténeti sorozatból kiemelt diakockát.)

Vonjuk le a végkövetkeztetést: ezrek és tizezrek munkája, veritéke, szorgalma, ügyessége ölt testet az ókori görögök ránk maradt remekeiben. Becsüljük e műveket! Tiszteljük alkotóikat!

- . - . - . -

A görögök műveltségét tárgyaló anyagegységhez készletünk nem tartalmaz külön képeket. Sikerral vehetjük igénybe azonban az 5. osztályos művészettörténeti diaposzitiv-sorozat néhány kockáját. Elsősorban a következőket:

- a/ Geometrikus, fekete és vörös alakos vázák. (31.sz.)
- b/ Niké-templom, i.e. 5. sz. (21.sz.)
- c/ Kariatidák csarnoka, i.e. 410. (23.sz.)
- d/ Myron: Diszkoszvető, i.e. 5.sz. (29.sz.)
- e/ Lovasok. Parthenon friz-részlet, i.e.5.sz. (25.sz.)
- f/ Görög színház, Delphi, i.e.6.sz. (22.sz.)

Az első már ismert kép (a) bemutatása közben beszéltesük a tanulókat a görög kézművesség felvirágzásáról, első sorban az athéni fazekasok művészi munkájáról. Mondasuk el, mit tanultak az Akropoliszról. Vetítsük le az Akropolisz egy-két nevezetes épületét (b+c). Hasonlíttassuk össze a tankönyv 71. oldalának oszlopraízeit a diaposzitivéken látható valódi oszlopokkal.

Mutassunk be diaképen egy-két szobrot is (d+e). Hívjuk fel a figyelmet az ábrázolások dinamizmusára, realizmusára. (Természetesen nem ezekkel a szavakkal!) "A néma szobor megvédi mesterét" c. olvasmány felolvasásával (Régen volt, hogy is volt... 113. lap) értesük meg, hogy a művészet Athénben közügynek számított.

Vetítsük le a görög színház fényképét (f.). Képzeltessük el az osztályt: ott ülnek a színházban, nézik az előadást. Mondják el, mit látnak a színpadon! (A "Görögök vallása" c. TV-adás alapján képesek a feladat megoldására.) A beszélgetésből kiindulva dolgozhatjuk fel az anyagegység további részeit (színjátékok, versek, mesék, történetírás stb.).

- . . . -

A "Róma, a birodalom fővárosa" c. anyagegység nagyon alkalmas arra, hogy a tanulóknak egészen konkrét szemléletes képzeteket alakítsunk ki az ókori világ legnagyobb városának mindennapi életéről. Ezért javasoljuk a lecke két részre bontását. Az első órán a város külső képével, a másodikon a római polgárok jellegzetes életmódjával ismerkednek meg tanítványaink.

Az egymást követő két órán a következő diakockákat használjuk fel:

17. A Római Forum. Rekonstrukció.

A felső képen a Forum madártávlatból látható: diadalivek, templomok, szobrok, középületek. Háttérben cirkusz. Az alsó képen a Maxentius bazilika rekonstrukciója látható, az apszisban Constantinus császár márványszobra.

18. A nimfáknak szentelt uszoda a Hadriánus villában.

19. Római lakoma.

Jellegzetes római lakoma, fekvő alakok, szolgáló hozza az italt, közben beszélgetnek, vitatkoznak.

20. Cirkusz.

A felső képen gladiátorok oroszlánokkal harcolnak, fegyverük kard és pajzs. Az alsó képen a kis hajók harcát, a naumachiát láthatjuk. A tágas arénát az előadás előtt feltöltik vízzel, a hajók tengeri csatát vívnek.

21. Színházi élet.

Nyilvánvalóan felvonásközt látunk: a szereplők levették a maszkot, és a következő felvonásra készülnek.

22. Róma városának rekonstrukciója.

A császárkori Róma makettjének részletei. A felső képen a Colosseum és környéke, az alsón a vízvezeték építményével átszelt városrész.

23. Római villa és bérház.

A felső kép jellegzetes bérházat mutat be. A földszintet és az alsó emeletet üzleteknek képezték ki. Az erkélyes szinten igényesebb lakások voltak, felettük egészségtelen bérlakások. Az alsó képen a villa nyitott, belső udvara látható. Gazdag növényzet, szobrok, szökőkutak díszítik a kertet.

24. A nimfák tiszteletére emelt kut, körülötte oszlopcsarnok szentélyel.

25. Traianus oszlopa.

Részlet Traianus császár diadalmas hadjáratát bemutató oszlopról.

Vegyük kölcsön a művészettörténeti sorozat néhány képét is: Nimes, római vízvezeték, i.u.2.sz. (32.sz.)

Caracalla fürdője, i.u. 3.sz.(33.sz.)

Colosseum, i.u. 75-80. (36.sz.)

Az első órán, miközben ecseteljük Róma gazdagságát levetítjük a város rekonstruált képét. Soroltassuk fel, hogy mi minden látható a képen. Kérdezzük meg, hol láttunk már hasonló épületeket. (Ezzel felhívjuk a tanulók figyelmét a görög és a római kultúra közötti folytonosságra.) A-

mikor a tanulók felfedezik a képen a Colosseumot, olvassuk el a könyvből az arra vonatkozó bekezdést, (tankönyv, 93.lap); Amíg a könyvet tanulmányozzák, helyezzük a vetítőgépbe a Colosseum mai képét.

Ezután induljunk a város főterére. Milyennek látja azt a Rómába látogató XX. századi turista? (A tanulók a tankönyv 92. oldalán közölt fényképet nézegetve válaszolhatnak kérdésünkre.) S milyen lehetett valaha? Próbáljuk képzeletben kiegészíteni az épületmaradványokat (pl. a kép jobb sarkában látható oszlopokat). A képzeletbeli építkezés után mutassuk be a tudományos rekonstrukciót (17.sz diakocka). Hasonlíttassuk össze a romkertet a múlt reprodukált valóságával. Figyeltessük meg, melyik építményből mi maradt az utókorra. Ezzel az érdekes "játékkal" arra tanítjuk a gyerekeket, hogyan kell egészben látni a régmúlt idők-ből ránk maradt töredékes emlékeket.

Tekintsünk meg alaposabban egy "középületet". Vetítsük le a nimfák tiszteletére emelt kutat és szentélyt, közben beszéljük el, hogy a görögök vallása szerint, amit a rómaiak is átvettek tőlük, a nimfák - Zeusz lányai - a források, tipegtek, pázsitos rétek tündérei voltak, akik naphosszat daloltak, táncoltak a tisztások gyepjén, és vidáman fürödtek a források vizében.

A tanulókat nyilván megragadja a remek épület látványa. Lapoztassuk fel a tankönyv 84. oldalát. "A római rabszolgák" c. leckét. Kérdezzük meg: Kik építették ezeket a gyönyörű épületeket? A tanulókra nagy hatást fog gyakorolni a római pompa és a rabszolgák nyomorúsága közötti ellentét.

Ha ily módon ráirányítottuk a társadalmi ellentétekre tanítványaink figyelmét, mutassuk be a 23. diakockát. Hol lak-

tak a római gazdagok, és hol a szegények? Képzeltessük el a legfelső emeletek szűk, tűzveszélyes, egészségtelen lakásait, majd egy gazdag római villájának belsejét. Közben az alsó és a felső képet nézegetik, hasonlítgatják, olvassunk fel egy részletet, amelyben az ifjabb Plinius írja le nyaralóját. (Ifjabb Plinius: Levelek. Európa Könyvkiadó, 1966. 90-91. l.)

- . - . - . -

A következő órát csoportmunka keretében bonyolít-hatjuk le. A csoportoknak a következő feladatokat ad-juk:

1. csoport:

- 1/ Olvassátok el a tankönyvből a "Mindennapi é-let" c. részt. (Tankönyv, 94. lap)
- 2/ Beszélgetsetek a "Római fürdő" c. képről. (Tan-könyv, 95. lap)

2. csoport:

Olvassátok el, és beszéljétek meg az "Első római ujság" c. olvasmányt. (Régen volt, hogy is volt, 172. lap)

3. csoport:

- 1/ Ismételjétek át a tankönyvből a "Parasztok tönk-remennek" c. részt. (Tankönyv, 82. lap)
- 2/ Olvassátok el a tankönyvből "A római szegények" c. részt. (Tankönyv, 95. lap)

3/ Beszélgetsetek a "Jelenet Róma főterén" c. képről. (Tankönyv, 93. lap)

4. csoport:

Olvassátok el, és beszéljétek meg mit ír az olvasókönyv a gladiátor játékokról. (Régen volt, hogy is volt, 153-154. lap)

5. csoport:

Olvassátok el és beszéljétek meg, mit ír az olvasókönyv a színházi előadásokról. (Régen volt, hogy is volt, 155. lap)

6. csoport:

1/ Olvassátok el a tankönyvből "A gazdagok pazarlása" c. részt. (Tankönyv, 93. lap)

2/ Beszélgetsetek a "Római lakoma" c. képről. (Tankönyv, 94. lap)

15 perces csoportmunka után kezdjük el az anyag közös feldolgozását. Közöljük a tanulókkal, hogy az órán egy római polgár mozgalmas életét fogjuk nyomon követni.

Régen a római polgár fürdőbe megy. Bemutatjuk Caracalla fürdőjét, s felszólítjuk az első csoportot, beszéljenek Róma fürdőiről és vizellátásáról. Amikor a vízvezetékre fordul a szó, levetítjük a "Római vízvezeték" c. diaképet. Ezután megjegyezzük, hogy még a díszmedencébe és kutakba is jutott a friss vízből (18. diakocka!).

Fürdő után a polgár a Fórumra megy. Közben elolvas-

sa az utcán kifüggesztett újságot. A második csoport elmondja, miről olvashatott a lapban.

A beszámoló után levetítjük a Fórum rekonstrukciós rajzát (17. kocka). Kik voltak itt, és mivel foglalkoztak? - tesszük fel a kérdést a harmadik csoportnak.

Délután polgárunk a Colosseumba megy. Megtekinti a gladiátorok küzdelmét. (A 20. diaposzítivet vetítjük!) Közben a negyedik csoport tagjai a különböző típusu gladiátor-viadalokról tájékoztatják az osztályt. Előfordul azonban, hogy a rómaiak emberségesebb szórakozással töltik idejüket. Látogassunk el egy római színházba. (A 21. diaposzítivet tesszük a vetítőgépbe.) Az ötödik csoport a színházi előadásokról beszél.

Lakomával ér véget a római polgár napja. A hatodik csoporttal elemeztessük a 19. diakockát.

S hogy végetért a nap, álljunk meg egy pillanatra Rómában Traianus császár diadaloszlopa előtt (25. kép), nézzünk fel rá és mondjuk el: hogyan biztosította Róma a jólétet, a "kenyeret és cirkuszt" a szabad római polgároknak!

- . - . - . - . - . -